

MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ VE HÂLİDİLİĞİN BİNGÖL VE ÇEVRESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

(ULUSAL SEMPOZYUM)
04-05 MAYIS 2017 BİNGÖL

ESER ADI : MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ VE HÂLİDİLİĞİN
BİNGÖL VE ÇEVRESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

DÜZENLEYEN : BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

EDİTÖR : Prof.Dr. Orhan BAŞARAN

DİZGİ/KAPAK : Şemal Medya Tasarım Ofisi

BASIM YERİ : Sadık Daşdöğen–Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit.
C Blok No: 215–216, Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 613 12 11

BASKI : 1. Baskı: Aralık 2017

ISBN : 978-605-65457-5-7

© 2017 Bingöl Üniversitesi Rektörlüğü

Bu eserin tüm yayın hakları Bingöl Üniversitesi Rektörlüğüne aittir. Kurumun yazılı izni olmaksızın, tamamen ya da kısmen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz.

Bu kitapta yer alan yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

GÜNÜMÜZ HÂLİDÎ GELENEĞİNDE FIKIH VE TASAVVUF İLİŞKİSİ (SEYDA MUHAMMED EMİN EL-HAYDERÎ MEDRESESİ ÖRNEĞİ)

Ramazan KORKUT*

Giriş

Seyda Muhammed Emin el-Hayderî ve medresesi Diyarbakır merkez olmak üzere, Bingöl, Mardin, İstanbul gibi farklı bölgelerde ilim, fıkıh ve tasavvuf merkezli irşad faaliyetlerine devam etmektedir. Muhammed Emin el-Hayderî ve medresesi, Şeyh Ahmed el-Haznevî halkasıyla Nakşibendîliğin Hâlidîlik koluna intisap etmektedir. Nakşibendîliğin Hâlidîlik yorumunda fıkıh ve tasavvuf ilişkisinin günümüzdeki durumunu ve yansımalarını incelemek üzere, öncelikle “fıkıh” ve “tasavvuf” kavramları ele alınacak, bilahare Seyda Muhammed Emin el-Hayderi ve Hayderî medresesinin ilmi tasavvufî yönü incelenecek, bundan sonra medresenin fıkhi yönü analiz edilecektir.

1. Fıkıh

Sözlükte “bilmek”, “ince anlayış” ve “kavrama” anlamlarına gelen fıkıh kelimesi, ıstılahta genel anlamıyla “kişinin lehine ve aleyhine olmasını bilmesi” özel anlamıyla “tafsili delillerden hareketle elde edilen şer’î ve ameli hükümleri bilmek” şeklinde tanımlanmıştır.¹ Klasik fıkıh ilmi ibadetler, muamelat ve ukubat olmak üzere üç temel kısma ayrılmaktadır. Günümüzde fıkıh ilmine İslam Hukuku şeklinde bir isimlendirmeye gidilmiş ve “İslam Özel Hukuku”, “İslam Kamu Hukuku” ve alt dalları şeklinde bir tasnife tabi tutulmuştur.²

* Arş.Gör.Dr.,Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (rkorkut@bingol.edu.tr).

1 İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Daru'l-Mearif, Kahire tsz., V, 3450; Buharî, Alâuddîn Abdulazîz b. Ahmed (ö.730/1330), *Keşfu'l-Esrâr 'an Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, I, 11; Razi, Fahrudin Muhammed b. Ömer (ö.606/1210), *el-Mahsûl fî İlmi Usuli'l-Fıkh*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2008, I, 7.

2 Bkz. Hayrettin Karaman, “Fıkıh”, DİA, XIII, s.1.

2. Tasavvuf

Tasavvuf kelimesi sözlükte yün anlamına gelen “sûf” kelimesinin tefa’ul bından mastarıdır. İlk dönem sufilerin nefis terbiyesi ve zühd hareketinin bir simgesi olarak yün elbise giymelerinden dolayı kendilerine “sûfî” denilirken, kitap ve sünneti merkeze alarak geliştirdikleri nazarî ve amelî ilme de “tasavvuf” ismi verilmiştir. Aynı kelimenin “ashab-ı suffa”dan alındığı da belirtilmiştir. Bu takdirde “sûfî” kelimesi ashab-ı suffa geleneğine mensup kimseler anlamına gelmektedir. ³ İslam’ın zahir ve batın hükümleri çerçevesinde yaşanan manevi ve deruni hayat tarzı olarak nitelenebilecek tasavvuf, sufilerin durumuna ve yorum tarzına bağlı olarak farklı biçimlerde tanımlanmıştır. İmam Rabbânî tasavvufu “*zahir ve batında şeriatin edeplerini yerine getirmek*” şeklinde tanımlamıştır.⁴ Tanımdaki “zahir” kaydı daha çok dinin amelî boyutu olan fıkıhı, “batın” kaydı ise dinin manevi/derûnî boyutu olan ihsan mertebesini ifade etmektedir. Bir ilim dalı olarak tasavvuf “*insanın kalbindeki kötü vasıflardan kurtulma ve iyi vasıfları kazanma çarelerinden, manevi mertebeleri kat ederek insan-ı kamil seviyesine ulaşma kurallarından, nihayet tevhid sırlarından bahseden bir ilim*” olarak tanımlanmıştır.⁵ Tasavvuf kitap ve sünneti esas alarak, sırat-ı müstakim üzere yaşama sanatıdır. Bunun yolu, şer’î emir ve yasaklara teslim olmak, sünneti seniyyeye uygun yaşamak, nebevî ahlak ve adab ile ahlaklanmak, korku ve ümit dengesini sağlamak, kalbi masivadan ve günah kirlerinden arındırarak zikir yoluyla ihya etmek, iman, ibadet, ihlas birlikteliğini sağlamak ve güçlendirmek suretiyle Allah rızasını kazanmaktır.⁶

Şüphesiz kamil insan mertebesine ulaşmanın yolu kitaba ve sünnete tabi olmaktadır. Hz. Muhammed (sav) insanlığın kemal mertebesinde olduğundan, kemale ermenin yolu da onun söz, fiil ve tavırlarına tabi olmaktan geçmektedir. Şüphesiz ki bu konuda fıkıh ve fıkıh ilminin büyük bir önemi bulunmaktadır. Tasavvuf tanımlarında onun kitap ve sünnet merkezli olduğu, kitap ve sünnetin belirlediği şekilde çokça ibadet ederek ruhu saflaştırma, kalbi dünyadan ayırarak Allah Teala’ya bağlanma; ibadet, zikir, tefekkür, riyazet, zühd ve takva yoluyla nefsi dinin hedeflediği şekilde kontrol altına alma gibi ortak hususlar vurgulanmaktadır.⁷ Bu durum fıkıh ile tasavvufun iç içe olduğunu göstermektedir.

Tasavvufçuların meşhur yorumuna göre Cibril hadisindeki “İman” kavramı Kelam/Akaid ilminde, “İslam” kavramı Fıkıh/İslam Hukuku ilminde, “İhsan”

3 Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul, 2005, s.629; Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s.29; Reşad Öngören, “*Tasavvuf*”, *DİA*, XL, s.119.

4 Reşad Öngören, “*Tasavvuf*”, *DİA*, XL, s.119.

5 Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Yay., İstanbul, 1995, s.26.

6 Mehmet Şirin Ayış, *Elmalılı Tefsirinde Tasavvuf*, Rağbet Yay., İstanbul, 2015, s.36.

7 Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Yay., İstanbul, 1995, s.23-24.

kavramı ise Tasavvuf ilminde karşılık bulmaktadır.⁸ Bu tasniften hareket eden tasavvufçular, fıkıh kavramını İmam Ebu Hanife'nin (kişinin lehine ve aleyhine olanı bilmesi) şeklindeki tanımına uygun bir şekilde “fıkh-ı amelî”, “fıkh-ı itikâdî” ve “fıkh-ı vicdânî” olmak üzere üç temel kısımda değerlendirilmiştir. Amelî fıkıh İslam fıkıhı ve İslam Hukuk ilminin alanına, itikadî fıkıh kelam ve akaid alanına, vicdani fıkıh ise tasavvuf alanına girmektedir.⁹ Buna göre genel anlamda fıkıh kavramı fıkıh, kelam ve tasavvufu ifade edecek derecede kapsamlıdır. Özel anlamda ise fıkıh; müçtehitlerin kitap, sünnet, icma ve kıyas gibi asli delilleri, bunun yanı sıra örf, maslahat, istihsan gibi tali/şer'î delilleri esas alarak, bunları belirli bir metodoloji dahilinde yorumlamasını ve bundan hareketle mükellefın zahiri söz, fiil ve tavırlarının şer'î hükümleri konusunda hüküm beyan etmesini ve beyan edilen şer'î/amelî hükümleri bilmeyi konu alan bir ilimdir.

Genel itibarıyla tasavvufun Nakşibendîlik ve Nakşibendîliğin ise Hâlidîlik yorumunda fıkıh ve tasavvuf birlikteliği daha belirgin bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Nitekim Hâlidîliğin kurucusu olan Hâlid-i Bağdâdî'nin (ö.1827) Mektûbatından, onun fıkıhla doğrudan ilgilendiği, bu alanda bazı eserler verdiği, kitap ve sünnete sıkı bir şekilde bağlılığın esas alındığı, tarikat-ı aliyyenin ancak kitaba, sünnete, fıkhıya ve şeriate sıkı bir bağlılıkla amacına ulaşacağı, tasavvuf alanındaki icazetin ve halifeliliğin ancak zahiri ilimler alanında icazet alanlara verildiği, fıkhıya/şeriate tabi olmayan ilimsiz bir tasavvufa anlayışına itibar edilmediği, en büyük kerametın istikamet, ilme ve fıkhıya bağlılık olarak değerlendirildiği görülmektedir.¹⁰ Hâlidî geleneğinde fıkıh ve tasavvuf arasındaki bu sıkı bağlılık günümüze kadar devam etmiştir. Bu bağlılığın muasır temsilcilerinden biri de Seyda Muhammed Emin el-Hayderî ve medresesidir. Bu medrese günümüzde Şeyh Seyda Ahmed el-Hayderî'nin müderrisliğinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Seyda Muhammed Emin el-Hayderî ve medresesini ve günümüzdeki durumunu ilim, fıkıh ve tasavvuf birlikteliği açısından değerlendirmek yerinde olacaktır.

3. Seyda Muhammed Emin el-Hayderi ve Medresesinin Tasavvufî/İlmi Yönü a. Seyda Hayderî'nin Hayatı ve İlmi Serencâmı

Seyda Muhammed Emin el-Haydarî 1927'de Mardin Nusaybin İlçesine bağlı Kalecik köyünde dünyaya teşrif eylemiş, 2003 yılı baharında 76 yaşındayken hakkın rahmetine kavuşmuştur. Babası Seyda Molla Ahmed el-Hayderî (1887-

8 Himmet Konur, “Şeriat ve Tasavvuf”, İslamiyat Yay., Ankara, 1998, Cilt: I, Sayı: 4, ss. 119-126, s.119.

9 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001, s.137; Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tariketler*, s. 70.

10 Bkz. Bağdâdî, Mevlânâ Hâlid, *Mektûbat*, Thk. Ali Karadağı, Haşimi Yay., Beyrut, 2015, s.346-347, s.350, s.488.

1937), annesi ise Molla Ali Koçerî'nin kızı Sıddıka hanımdır. Babası Patnos, Erciş ve Dedeli bölgelerinde bulunan Hayderî aşiretinden olup, birinci dünya savaşında doğu cephesinde savaşmış, yaralanınca terhis edilmiş, rusların bölgeyi işgal etmesi üzerine ailesiyle birlikte Nusaybin ilçesine göç etmiştir. Seyda Muhammed Emin el-Hayderî henüz on yaşındayken, babası birinci dünya savaşında aldığı yaranın etkisiyle hakkın rahmetine kavuşmuştur. Babası vefatından önce ailesini toplayarak, kendilerine ilim dışında bir miras bırakmadığını ve ilme adanmalarını vasiyet etmiştir.¹¹

Seyda Muhammed Emin el-Hayderî pederinin vasiyeti ve validesinin yönlendirmesiyle, henüz on yaşındayken 1937'de eğitim için Suriye Kamışlı belde-sine bağlı Hazna köyüne gitmiş, orada Şeyh Ahmed el-Haznevî hazretlerinin (ö.1949) maiyetindeki "Hazna Medresesine" iltihak etmiş, on yıllık bir tedrisat sürecinden sonra 1947 yılında Seyda Abdurrezzak el-Helelîden icazet almıştır. Buna göre yaklaşık 12 yıl Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin medresesinde, yine onun maiyetinde ilmi ve tasavvufi bir eğitim almıştır. İlim ve tasavvuf alanında Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin tasavvufi/manevi hayatının terbiyesinde yetişmiş ve adım adım kendisini takip etmek suretiyle onun maneviyatını özümsemiştir. İcazetnamesini aldıktan sonra yaklaşık 3 yıl Hazna köyünde müderrislik yapmış ve 1950'de Türkiye'ye geri dönmüştür. Türkiye'de Mardin'e bağlı Nusaybin, Midyat ve Kızıltepe ilçelerinde, Diyarbakır Silvan'a bağlı çeşitli köylerde müderrislik, ilim, tasavvuf ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Son olarak 1982'de Diyarbakır Silvan Bereketli köyünde müderrisliğe başlayarak çok sayıda tasavvuf, ilim ve irfan ehli talebe yetiştirmiş, talebelerini irşad için farklı bölgelere göndermiştir.¹² Seyda Muhammed Emin el-Hayderî, irşad için belirli aralıklarla Diyarbakır ve çevresine seyahate çıkardı. Bu çerçevede Bingöl Genç İlçesine, Ilıcalar beldesine ve Dik köyüne gelerek çok sayıda insanın tövbe etmesine, tasavvufa intisap ederek hidayet bulmasına, ilim, ahlak ve maneviyatta yol almasına vesile olmuştur.

b. Seyda Muhammed Hayderî'nin Tasavvufî Yönü

Seyda Muhammed Emin el-Hayderî ve oğlu Şeyh Ahmed el-Hayderî'nin Hâlid-i Nakşibendî'ye intisap silsilesi şu şekildedir: Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (1779-1827) → Şeyh Seyyid Abdullah (v.1813) → Şeyh Seyyid Tâhâ el-Hakkârî (v.1853) → Şeyh Seyyid Sıbğatullah el-Arvasî (v.1870) → Şeyh Abdur-

11 Halil Akçay, "Son Dönem Tasavvuf Alimlerinden Şeyh Muhammed Emin el-Hayderî (Hayatı ve Eserleri)", Bingöl Üniversitesi Yay., Bingöl, 2013, s.392; <http://ilimirfandernegei.org/hayderi/>, Erişim Tarihi: 15.03.2017.

12 Halil Akçay, "Son Dönem Tasavvuf Alimlerinden Şeyh Muhammed Emin el-Hayderî (Hayatı ve Eserleri)", Bingöl Üniversitesi Yay., Bingöl, 2013, s.394; <http://ilimirfandernegei.org/hayderi/>, Erişim Tarihi: 15.03.2017; Bkz.Şeyh Seyda Muhammed Emin Hayderî, Tuhfetü'l-Hayderî, Seyda Kitabevi, Diyarbakır, 2015, ss.5-13.

rahmani Tagi (v.1886) → Şeyh Fethullah Verkanisi (v.1899) → Şeyh Muhammed Diyaüddin Nurşinî (v.1923) → Şeyh Ahmed Haznevî (1886-1949) → (Şeyh Masumu Sanî → Şeyh Alaeddin Haznevî) → Şeyh Seyda Hayderî → Abdulğanî-Şeyh → Şeyh Ahmed el-Haznevî

Şeyh Seyda Muhammed Emin el-Hayderî, Şeyh Ahmed el-Haznevî medresesinde ve yine onun maiyetinde Şeyh Seyda Abdurrezak el-Helelî'den icazet almıştır. Seyda Hayderî, Şeyh Ahmed Haznevî'nin vefatından sonra Şeyh Masumu vasıtasıyla seyr-sulûk derslerine başlar, bilahare Şeyh Ahmed Haznevî'nin oğlu Şeyh Alaeddin Haznevî vasıtasıyla tasavvufî icazet alır. Bu açıdan kendisi ve medresesi ilmi/tasavvufî açıdan Hâlid-i Nakşibendî geleneğine Şeyh Abdurrezak el-Helelî, Şeyh Alaeddin Haznevî ve Şeyh Ahmed el-Haznevî halkasıyla intisap etmektedir.¹³ Seyda Hayderî Şeyh Alaeddin ve Haznevî ailesine büyük bir sevgi saygıyla bağlıydı. Hazna köyüne gittiğinden “ben burada müridim der” ve her zamankinden daha mütevazî davranır, öyle ki Haznevî ailesinden mutasavvıf kimseler kendisini ziyarete geldiğinde sarığını çıkarır, sizin yanınızda benim şeyhliğim olmaz derdi. Şeyh Alaeddin Haznevî'ye büyük bir sevgiyle bağlıydı. Öyle ki onun vefatından sonra büyük bir üzüntüye kapılmış, manevî rehberin firkatinden kaynaklanan derin bir hüznü onun hakkında tasavvufun derin izlerini taşıyan kasideler nazmetmiştir.¹⁴ Yüksek bir maneviyatı, derin bir bağlılığı, sevgiyi, hüznü içeren, tasavvuftaki deruni ilahi aşkı, derin bir peygamber sevgisini, hazna medresesine ve mürşide olan derin sevgi bağlılığın yanı sıra çeşitli tasavvufî temaları yine edebi ve derin tasavvufî imgelerle dile getiren bu kasideler, tasavvuf çevrelerinde mütalaa edilmektedir. Tasavvufî konularda ele aldığı Divan, Seyda Hayderî'nin deruni takvasını, yüksek maneviyatını ve velayetini yansıtmaktadır. Günümüzde faaliyetlerine devam eden Hayderî medresesi ilim ve tasavvuf/maneviyat açısından Hazna medresesinin bir şubesidir. Hâlidî Nakşibendî mecrasında Hayderî Medresesine kaynaklık eden Hazna Medresesi bilahare ele alınacaktır.

c. Seyda Hayderî'nin Eserleri

Henüz hayattayken ziyaret etme imkânı bulduğumuz Seyda Muhammed Emin el-Hayderî, zahir ve batın ilimleri toplayan, ilim fıkıh ve tasavvufu şahsında meleke haline getirmiş, sünnete bağlılığı ve nebevi ahlakıyla peygamber aşığı bir mutasavvıf, alim, edip, müellif ve müderris olmakla birlikte, bölgenin manen ihya ve inşası konusunda Hâlidî geleneğinin misyonunu icra eden güçlü halkalarından biriydi. Merhum pederi Molla Ahmed Hayderî'nin ve kendisinin tasavvufî şiir ve kasideleri ihtiva eden “*Diwan a Hayderî*” isimli kitabı müs-

13 Bkz. Şeyh Seyda Muhammed Emin Hayderî, Tuhfetu'l-Hayderî, Seyda Kitabevi, Diyarbakır, 2015, s.69; Cuma Aslan, Kişisel Görüşme, Nisan, 2017.

14 Hayderî Medresesi Müderrisleri Seyda Ahmed-Cuma Aslan, Kişisel Görüşme, Nisan, 2017.

takil bir şekilde basılmıştır.¹⁵ Seyda Hayderî temel itikadi bilgileri ihtiva eden “*Eqida İmanê*”, Hz. Peygamberin dünyaya teşrifi serencâmını ve medhini konu alan “*Mewlud a Nebi*” isimli bir mevlit kitabı, Hz. Peygamber’in doğumunu ve kısaca hayatını nazım ve nesir üslubunda ele alan “*Mewlidu’n-Nebi*” isimli bir risale, temel fıkıh/ilmihal bilgilerini ihtiva eden “*Werdu’l-Etfâl*” isimli bir eser telif etmiş ve bu eserler Diyarbakır’da Mektebet-u Seyda yayınevi tarafından, *Tuhfetu’l-Hayderî* ismiyle bir araya getirilmiş ve tek kitap halinde basılmıştır.¹⁶ Hayderî yalnızca zikredilen yazılı eserlerin yanı sıra, kendisinden geriye köklü bir medrese, ilim, tasavvuf ve irşad geleneğini de miras bırakmıştır.

3.2. Hayderî Medresesinin Tasavvufî/İlmi Yönü

Hayderî medresesi ilim ve tasavvuf açısından Hâlidî Nakşibendî geleneğinde merkezi bir konuma/öneme sahip olan Haznevî medresesine, Haznevî medresesi ise Nurşin Hâlidî medresesine intisap etmektedir. Muhammed Emin el-Hayderî, doğrudan Haznevî medresesine intisap ettiğinden, Hayderî medresesinin ilmi ve tasavvufî yönünü değerlendirmek üzere, öncelikle Haznevî medresesini kısaca tanıtmak yerinde olacaktır.

a. Haznevî Medresesinde İlim ve Tasavvuf

Haznevî medresesinin kurucusu Şeyh Ahmed el-Haznevi¹⁷, meşhur lakabıyla Şah-ı Hazne, Hâlidîlik geleneğinin ilim, tasavvuf ve irşad merkezli faaliyetlerini Suriye’ye bağlı Kamışlı vilayetinin Haznâ köyünde yoğunlaştırmıştır. Hazna medresesi iki dünya savaşının yaşandığı, ümmetin siyasi birliğini kaybettiği, sekülerizmin büyük tahribatlarda bulunduğu zor ve karanlıklı bir dönemi (1886-1949) ilim/irfan, tasavvuf ve irşad faaliyetleriyle aydınlatmaya çalışmıştır. Bir süre belirli sınırlara çekilen Hâlidîlik, daha sonra Hazna medresesinden ilim ve tasavvuf alanında icazet alan halifeler vasıtasıyla tekrar geniş bir alana yayılmıştır. Bu yönüyle Haznâ medresesi günümüz Hâlidî Nakşibendî tasavvuf geleneğinin ve bu gelenekteki fıkıh ve tasavvuf birlikteliğinin güçlü

15 Bkz. Şeyh Muhammed Emin el-Hayderî, *Dîvan u Münâcât Seydaî Molla Ahmed Hayderî, Dîvan a Şeyh Muhammed Emin Hayderî*, Thk. Ziyauddin Hayderî, Nûbihar Yay., İstanbul, 2012, ss. 1-446.

16 Bkz. Şeyh Muhammed Emin el-Hayderî, *Tuhfetu’l-Hayderî*, Mektebetu Seyda, Diyarbakır, 2015, ss.1-86.

17 Şeyh Ahmed el-Haznevî: Haznevî’nin pederi Hoca Murad efendi, Mardin İdil ilçesine bağlı Banîhe köyünde doğmuş ve Suriye’ye bağlı Kamışlı vilayeti Hazna köyünde İmam-Hatiplik yapmıştır. Şeyh Ahmed el-Haznevî ise 1886’da Hazna köyünde dünyaya teşrif eylemiş, Şeyh Abdurrahman Tağî’nin (k.s.) Hizanlı halifesi olan Şeyh Abdulkadir efendinin sohbetinde bulunmuştur. Onun vefatından sonra ise Şeyh Diyaeddin Nurşinî’nin sohbetlerine devam etmiş ve kendisinden halifelik almış olup, Nakşibendi tarikatının silsile-i aliyesinde büyük veli ve alimlerin otuzaltıncısıdır. (Alaeddin Haznevî, *Hazret ve Şahı Hazne (Hayatı Menkıbeleri)*, Trc. Abdullah Demiray, Semerkand Yay., İstanbul, 2012, ss.59-64; <http://www.haznevi.net/haznevi-ekolu/haznevi-mursidlerine-genel-bir-bakis.html>, Erişim Tarihi: 10.04.2017).

bir temsilcisidir. İlim ve tasavvufun mezcedildiği bu medrese geleneğinde, tasavvufa intisapla birlikte öncelikle medrese ilimleri alanında icazet alınmakta, bundan sonra tasavvufta derinleşerek seyr-u sulûk sürecini tamamlama suretiyle tarikat/tasavvuf icazeti alınmaktadır. İlmî icazeti bulunmayanlara, ilmi icazete rağmen seyr-u sulûk sürecini tamamlamayan ve arzu edilen mertebeye ulaşmayanlara tasavvuf/tarikat alanında icazet verilmemektedir. Bu durumdaki talebeler mürid olarak kalmaya devam etmektedir.

Hâlidî geleneğe olduğu gibi, Hazna Medresesinde de fıkıh ve tasavvuf ilimleri zahir/batın suretinde; iman, amel, ihlas ve ihsan tasavvuf çerçevesinde mezcedilmiştir. Örneğin Şeyh Ahmed el-Haznevî, sevdiklerinden birinin kardeşi vefat edince kendisine yolladığı mektupta: *“Ey kardeş! Hakikaten ölüm, musibetlerin en büyüklerindedir. Ondan gafil olmak da ondan daha büyük bir musibettir. Öyle ise fukahanın cenaze bâbında söyledikleri gibi ölüme hazırlık yapılması her mükellefin üzerine vaciptir. Hele kendisiyle arasında alış-verişi olan kimselerle helalleşmesi gerekir. Allah’ın mağfiretine kavuşmanızın musibeti şiddetli ve güç olsa da, kulun Hak Sübhanehû ve Teâlânın yaptığı işe razı olması lâzımdır. Çünkü bizler dünyada ebedî kalmak için yaratılmadık. Belki faydalı işler yapmak için yaratıldık. Öyle ise çalışmak lâzımdır.”*¹⁸ Demıştır. Örnek bazında ele aldığımız bu mektupta görüldüğü üzere, Hâlidî-Nakşibendî geleneğinin bir temsilcisi olan Haznevî medresesindeki genel yaklaşım, fıkıh ve tasavvufu mezcetmektir. Medresenin genel yaklaşımında fıkıhtan kopuk nazarî bir tasavvuf yaklaşımı söz konusu olmadığı gibi, yalnızca fıkıh bilgisini esas alarak bu bilgiyi kuşatan manevî çerçeve de ihmal edilmiş değildir. Aksine zahir ve batının harmanlayan, fikhî samimi dindarlıkla buluşturan memzuc bir yaklaşım geliştirilmiştir. Nitekim Şeyh Ahmed el-Haznevî kitap ve sünnete sıkı bir şekilde bağlılığı esas alan bir tarikat/tasavvuf erbabı olmakla birlikte, aynı zamanda fıkha/şeriye bağlılığı, bidatlerden ve ruhsatlardan sakınarak azimete bağlılığı esas alan bir fakihtir. İslam âlimleri evliyadan birine biat etmeden önce, onun şeriye bağlılığını dikkate alırlardı. Şeyh Ahmed Haznevî ‘nin fıkha/şeriye bağlılığın yanı sıra tasavvuf merkezli yaklaşımı, etrafındaki âlimleri müknatsın demiri cezbetmesi türünden ona cezbetmekteydi.¹⁹ Aynı geleneği Hâlidîliğin tarihi gelişim seyrinde görmek de mümkündür. Hâlidîliğin ilme ve fıkha verdiği önem âlim ve fakihlerin böyle bir geleneğe intisabını kolaylaştırmıştır.

Hazna medresesi temelde Bitlis Nurşin (Güroymak) ilim/tasavvuf medresesine, oradan da silsile yoluyla Hâlid-i Bağdâdî’ye kadar uzanmaktadır. Nurşin medresesi vasıtasıyla, silsile yoluyla Hâlid-i Bağdâdî’ye mensup olan Hazna Medresesi, günümüzde Türkiye ve dünya çapında faaliyet gösteren Hâlidî-

18 <http://www.haznevi.net/haznevi-ekolu/seyh-ahmed-haznevi-hazretlerinin-sozlerinden-secmeler.html>, Erişim Tarihi: 19.04.2017.

19 Alaeddin Haznevî, *Hazret ve Şahı Hazne (Hayatı Menkıbeleri)*, s.65.

Nakşibendî geleneğinin en güçlü kaynağı ve halkasıdır. Örneğin Haznevî medresesinde Şeyh Ahmed Haznevî'den icazet alan Şeyh Seyyid Abdulkhakim Hüseyini (ö.1972) bir süre sonra Adıyaman Menzil köyüne gelerek tasavvufî irşad hareketini yoğunlaştırmış ve bu gelenek oğlu Şeyh Seyyid Muhammed Raşid (ö.1993) tarafından devam ettirilmiştir. Günümüzde aynı gelenek Seyyid Muhammed Raşid'in kardeşi Şeyh Seyyid Abdalbaki el-Hüseyinî tarafından devam ettirmektedir. Aynı şekilde Seyyid Muhammed Raşid'in yanında uzun süre kalan ve onun aynı zamanda eniştesi olan Şeyh Muhammed Konyevî, Seyyid Muhammed Raşid'in vefatından sonra bir yıl daha Menzilde kalmış ve sonra Konya'ya giderek Hâlidîlik ilim, tasavvuf ve irşad geleneğini orada devam ettirmiştir.

b. Hayderî Medresesinin Günümüzdeki Durumu

Seyda Hayderî, Hazna Medresesinde aldığı ilim ve tasavvuf mirasını 1950 yılından itibaren Güneydoğu merkez olmak üzere Anadolu topraklarına taşımıştır. Yukarıda belirtildiği üzere, farklı vilayetlere bağlı köylerde ilmi/tasavvufî medresesini kurmuş ve medresesi nihayet Silvan Bereketli köyünde ilk halifelerini yetiştirmek suretiyle istikrar kazanmıştır. Hayderî Medresesinde hala müderrisliğe devam eden Seyda Ahmed: *“Bereketli köyünde talebelik ve müritlik yıllarımızda Seyda Hayderî sabah namazından sonra, madem dünya fanidir uyumayın derdi. Kerahet vakti çıkıncaya kadar müritlerle birlikte camide zikir ve evradlarımızı tamamlar, kahvaltı yapar, akabinde köyde yapılmakta olan medreseimizin işlerine başlar, yapımında gece/gündüz çalışırdık. Seyda Hayderî ikindi vaktinde müridlerine bir tepsi meyve hazırlar ve bırakır, biz çalışmanın verdiği manevi lezzetten meyveleri unuttuğumuzdan, meyveler toz toprak içinde kalırdı.”*²⁰ Nitekim aynı geleneğin bir devamı olarak günümüz Hayderî medresesinde sabah namazından sonra virtler tamamlanmakta, sonra kahvaltı yapılmakta ve akabinde derse başlanmaktadır.

Seyda Muhammed Emin el-Hayderî Bereketli medresesini tamamladıktan sonra, 2000 yıllarına doğru Diyarbakır'a 15 km. mesafelik bir mevkide, yeni bir ilim/tasavvuf merkezinin temellerini atmıştır. Hayderî külliyesi Bingöl-Diyarbakır yolunda, Diyarbakır'a 15 km. lik bir mesafededir. 2003'te vefat eden Şeyh Seyda Muhammed Emin el-Haydarî bu külliyenin sınırları içindedir. Şeyh Muhammed Emin Hayderî'nin ilmî, tasavvufî ve manevî mirası, toprağa düşerek filizlenen bir tohum misali, onun vefatından sonra etrafa dal budak salmıştır. Nitekim vefatına yakın zamanlarda *“benden sonra ilmi/tasavvufî hizmet gelecek, inkişaf ederek etrafa dal budak salacaktır”* demiştir. Kendisinden sonra tedaris ve irşad kürsüsüne geçen oğlu Şeyh Seyda Ahmed el-Hayderî ilim, irşad ve tasavvuf mecrasında faaliyetleriyle pederini tasdik etmiştir. Seyda Ahmed el-Hayderî henüz babası hayattayken ilmi icazetnamesini aldıktan sonra, tarikat

20 Seyda Ahmed, (Hayderi Medresesi Müderrisi), *Kişisel Görüşme*, Nisan, 2014.

derslerini, tasavvufî seyr-u sulûk sürecini tamamlamıştır. Bunun üzerine babası, Seyda Ahmed Hayderî'yi yanına alarak Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin oğlu Şeyh Abdulğani el-Haznevi'ye götürmüş ve ondan halifelik talep etmiştir. Şeyh Abdulğani el-Haznevî, Şeyh Muhammed Emin el-Haydarî ile birlikte Seyda Ahmed el-Hayderî'ye halifelik vermiş,²¹ o da pederinden aldığı ilmi ve tasavvufî mirası geliştirerek günümüze taşımıştır. Seyda Ahmed el-Hayderî Diyarbakır merkezli olmak üzere Bingöl, Muş, Mardin, Urfa, Adana ve İstanbul'daki ilim ve tasavvuf merkezli irşad faaliyetlerine devam etmekte, irşad faaliyeti kapsamında belirli aralıklarla Bingöl'e, Bingöl'e bağlı Ilıca beldesine, Dik köyüne ve Genç ilçesine gelmektedir. Dik köyünde uzun yıllar boyunca medrese ilimleri okutan, tarikat ve irşad faaliyeti yürüten merhum Molla Zeki efendi, henüz hayatta olan Molla Heybet, Molla Halim ve Molla Muhammed efendiler ilim ve tasavvufta Hayderî medresesine bağlıdır.

Seyda Ahmed el-Hayderî, Silvan karayolu üzerinde Diyarbakır'a 15 km. mesafelik bir mevkide, pederinin hayattayken başlattığı ilim ve tasavvuf külliyesini tamamlamış, Hayderî medresesini nicelik ve nitelik bakımından geliştirmiştir. Belirtilen mevkide cami, lojman ve yedi katlı bir medrese inşaatını tamamlamış, pederinin medrese, tasavvuf, ilim ve fıkıh geleneğini güçlendirerek devam ettirmiştir. Haznevî medresesinin bir şubesi olan Hayderî medresesi merkez olmak üzere Diyarbakır, Adana, Muş, Mardin, Urfa ve İstanbul'da yaklaşık 15 adet şube açmış ve faaliyete geçirmiştir. Bu şubelerden bir kısmı külliye vasfındadır.²² Diyarbakır merkeze 15 km. mesafedeki 7 katlı Hayderî medresesi, aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığına bağlanmıştır. Yedi katlı olan medresenin alt tarafı yemekhane, birinci katı mescit abdesthane, misafir/ziyaretçi odası, son katında ise geniş bir kütüphane bulunmaktadır. Medresenin yan tarafında talebeler için basketbol ve halı saha yapılmıştır.²³ Talebelere ilmi ve manevi eğitimlerinin yanı sıra sportif aktivitelerde bulunma imkânı sunulmaktadır.

c. Hayderî Medresesinin İlmî ve Tasavvufî Yönü

Hayderî medresesinde eğitim, yine kendi geleneğine mensup olan müderrisler tarafından yürütülmektedir. Yaklaşık 140 civarındaki talebenin bir kısmı, yeni şubelerinin açılmasıyla birlikte medresenin diğer şubelerine aktarılmıştır. Merkezde yaklaşık 80 civarında talebe kalmıştır. Talebelerin bir kısmı hafızlığını tamamlayarak medreseye gelmektedir. Bir kısmı ise bizzat medresede hafızlık yapmaktadır. Hafızlığını tamamlayan, hafızlık yapan veya hafızlık yapmayan talebelerin tamamı aynı zamanda Naşibendî tarikatına bağlı birer mürid olup

21 <http://ahmedhaznevi.net/Halifeleri-m.-ahmed-haydari-diyarbakir-268.html>, Erişim Tarihi: 15.03.2017.

22 Cuma Aslan, Hayderi Medresesi Müderrisi, *Kişisel Görüşme*, Nisan, 2017.

23 Hayderi medresesi Bingöl-Diyarbakır yolu üzerinde Diyarbakır'a 15 Km. lik mesafede yol üstündedir.

medrese ilimlerini tahsil etmektedir. Nakşibendî tarikatına mensup birer mürittir. Bu talebelerin büyük bir kısmı aynı zamanda açık öğretim İmam Hatip Lisesi, Düz Lise, İlahiyat Önlisans ve İlitam programlarına kayıtlıdır. Talebenin Açık Öğretim Lisesine başlaması için, medrese ilimlerinde Şerhu'l-Muğnî veya Tedricu'l-Eddânî seviyesine ulaşmış olması gerekir. Açık Öğretim İmam Hatip Lisesine kayıt yapması için, medrese ilimlerinde Suyûtî veya Molla Câmî düzeylerine ulaşması gerekir. Medreseye kaydolmak ve devam etmek gönüllülük esasına bağlıdır. Talebeler durumlarından oldukça memnundur. Talebenin ilmi ve tasavvufî gelişimi açısından medresede telefon, internet ve sosyal medya kullanması veya sigara içmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Bu tür yasakların ihlal edilmesi duruma göre uyarı ve devamında ihraç sebebidir. Ancak talebeler, müderrislerine gönülden bağlı olduğundan ve medreseyi içselleştirdiğinden olumlu/ılımlı ve ahlaki bir atmosferde ilim tahsil etmekte, zikredilen yaptırımlar söz konusu olmamaktadır. Talebelerin edep, güzel ahlak, maneviyat yönleri, ilmi yönlerinden daha ağır basmaktadır. Medresede beş vakit ezan okunmakta, talebeler Hayderî'nin müderrisleri ve müridleriyle birlikte namazlarını cemaatle eda etmektedir.²⁴

Medresede “bire bir eğitim”, “toplu eğitim” ve “bireysel eğitim” olmak üzere üç yönlü bir eğitim modeli bulunmaktadır. Ana dersler talebeye özel olarak bire bir verilmektedir. Haftanın her günü belirli saatler arasında, klasik eğitime ilaveten toplu eğitim kapsamında tefsir, fıkıh ve hadis ilimleri alanında ders halkaları kurulmaktadır. Buna ilaveten Farsça dersleri de verilmektedir. Talebeler aldıkları dersi bireysel olarak ve arkadaşlarıyla birlikte müzakere etmekte, temel metinleri ezberlemekte ve ertesi günün dersi için mütalaa yapmaktadır. Hafızlık yapan talebeler ders müzakeresine ilaveten Ku'an ezberlerini tamamlamaktadır. Tüm bu eğitim faaliyetleri belirli bir program çerçevesinde yürütülmektedir. Müderrisler eğitim programını içerik, yöntem ve kaynak bakımından güçlendirmek üzere belirli aralıklarla toplantılar yapmakta, her alanla ilgili alternatif kitaplar tavsiye etmekte, programı sürekli gözden geçirerek güçlendirmekte ve revize etmektedir.

Hayderî Medresesi, klasik medrese geleneğindeki ilim, tasavvuf ve irşad faaliyetine hafızlığı eklemiş, medresenin tasavvufi ve ilmi müktesebatını günümüz ilmi birikimiyle buluşturmuş, doğrudan ve dolaylı bir şekilde İlahiyat Fakülteleri, İlahiyat İlimleri, İlahiyat Açık öğretim, Milli Eğitim Açık öğretim programları ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile koordinasyon sağlamıştır. Medrese her şeyden önce tasavvufî mahiyeti ve kimliğiyle, bundan sonra ilmi kimliğiyle ön plana çıkmaktadır. Medresede hoca talebe ilişkileri sevgi, merhamet, şefkat ve saygı merkezli ve gönüllülük esasına dayalı olup ilmi ve tasavvufî

24 Hayderî Medresesi, *Kişisel Görüşme/Araştırma/İnceleme ve Gözlem*, Nisan, 2017.

bir geleneğe bağlıdır. Müderrisler yalnızca ilim alanında değil, aynı zamanda maneviyat alanında da rehberlik yapan birer müürşid olarak görev yapmaktadır. Talebenin yalnızca zihin dünyasını değil, aynı zamanda gönül dünyasını da ihya etmektedir.

Hayderî medresesinde öncelikle hazırlık mahiyetinde Kur'an-ı Kerim, mevlüt ve temel dini bilgiler alanında bir eğitim verilmektedir. Bilahare klasik medrese ilimleri (Sarf, Nahiv, Mantık, Vaz' ve Belağat ilimleri) kitap/konu merkezli olmak üzere okutulmaktadır. Eğitim Fıkıh Usulü alanında Cem'ul-Cevami' eseri ve şerhleriyle birlikte tamamlanmaktadır. Zikredilen ilimlerden ve bunları konu alan kitaplardan her biri diğerinin öncülü olup, tedrici bir şekilde basitten karmaşığa, kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta doğru sıralanmıştır. Lafız ve mana ilişkisini esas alan bu alet ilimleri bir bütün olmakla birlikte, tedrisat sürecinin ser tacı olan Fıkıh Usulü ilminin öncülleri mahiyetindedir. Fıkıh usulü ise nasların doğru anlaşılması, naslardan hareketle akaid/kelam, fıkıh ve tasavvuf alanlarında dinin doğru yorumlanması için metodolojik bir bakış açısı kazandırmaktadır. Medresede yalnızca alet ilimler değil, bu ilimlerle birlikte öğrencinin seviyesine uygun kitaplardan tefsir, hadis ve fıkıh gibi yüksek ilimlerden biri de okutulmaktadır. Eğitimin ilk kademesinde fıkıh alanında Seyda Muhammed Emin el-Hayderî'nin "*Tuhfetu'l-Hayderî*" isimli eseri okutulmaktadır. Bu kitapta temel itikadi bilgileri esas alan "*Eqida İmân*" ile temel fıkhî bilgileri esas alan "*Werdu'l-Etfal*" isimli eserler önceliklidir. Bundan sonra talebenin seviyesine bağlı olarak, her bir alet ilminin yanında fıkıh, tefsir, hadis ve kelam alanlarında bir kitap takip edilmektedir.

Hâlidî gelenekte olduğu gibi, Hazna medresesinin bir şubesi olan Hayderî Medreselerinde yalnızca ilimle yetinilmemektedir. İlim amaç değil, tasavvuf yoluyla hakikate, marifete ve hikmete ulaşmak için bir vasıttır. Medresede amelî tasavvuf anlayışı hakimdir. Tarikat vasıtasıyla itikad, fıkıh ve tasavvufun doğrudan hayata yansması söz konusudur. Tarikat ve tasavvuf süreci anlatılmaz sadece yaşanır. Bu durumu *التصوف حال لا قال* "tasavvuf amel ve haldir, söz değildir" şeklinde ifade ederler.²⁵ Amelî tasavvuf çerçevesinde tövbe, müürşide bağlanma, tasavvufa/tarikate intisap, sohbet, rabıta, her sabah namazından sonra gizli kalbî zikir esasına dayalı günlük virdler ve her gün ikinci namazından hatme yapılmaktadır. Tövbenin kabul alametleri ve tövbe akabinde yerleşmesi gereken ilkeler "muhabbet", "ihlas" ve "teslimiyet" şeklinde ifade edilmektedir. Bu yönüyle medresede tasavvuf ve ilim arasında memzuc bir yöntem takip edilmektedir. Talebeler aynı zamanda tasavvuf sürecini takip eden birer mürid olmakla birlikte, ilimden önce ve ilimle birlikte edebi esas alan bir eğitim çerçevesinde yetiştirilmektedir.

25 Seyda Ahmed, Hayderî Müderrisi, Kişisel Görüşme, Nisan, 2017.

4.1. Hayderî Medresesinde Fıkıh Eğitimi

Seyda Muhammed Emin Hayderî -kendisinden ilim ve maneviyat alan talebelerinin belirttiğine göre- temel medrese ilimlerini ezberinden ders vermekteydi. Öğrenciler dersi kitaptan takip ederken, kendisi temel metinleri ezberinden okutmaktaydı.²⁶ Seyda Hayderî fıkihta Şafiî mezhebine mensup olduğu gibi, fıkıh derslerini de genellikle bu çerçevede vermiştir. Vaktiyle birkaç sohbetine iştirak etme imkânı bulduğumuz Seyda Hayderî, genel itibarıyla -tasavvuf geleneğinde olduğu gibi- fıkihta ruhsatla değil, azimle amel etmeyi esas almaktaydı. Fıkıhın ve sünneti seniyyenin en ince adaplarına varıncaya kadar azami derecede riayet etmeye çalışırdı. Zira ona göre tarikat, şeriate uymaktan ibarettir. Sohbetlerinde “Şeriat”, “Tarikat”, “Marifet” ve “Hakikat” bütünlüğünü vurgular²⁷, İmam Şafiî'nin divanından beyitler serdedirdi. Fıkıh alanında nikâh/talak vb. aile hukukuna temas eden konuları, fetva isteyen kimseyle bire bir özel bir şekilde konuşur, bu alandaki sorunların gizliliğine dikkat etmek suretiyle fetva verirdi.

Temel itikadi bilgileri içeren *Eqida İman* isimli eserinden sonra, fıkıh alanında temel ilmihal bilgilerini ihtiva eden 23 sayfalık *Werdu'l-Etfal* isimli risalesi taharet bahsinden başlayarak cenaze namazına kadar geçen konuları, herkesin anlayabileceği bir sadelikle nazım biçiminde ele almış ve risalenin sonunda Hz. Peygamber'e (sav) tabi olma konusunda, şeriat/fıkıh ve tarikat/tasavvuf birlik-teliğine işaret etmiştir.²⁸

Medresede fıkihi sorulara bazen doğrudan cevap verilirken, meselenin mahiyetine göre kimi zaman soru alınmakta ve fıkıh kaynaklarından detaylı bir şekilde inceledikten ve emin olunduktan sonra fetva verilmektedir. Böyle bir durumda, müderrisler de araştırma sürecine dâhil edilmekte ve fıkıh kitaplarından konunun araştırılması talep edilmektedir. Miras, talak veya münazaalı davalarda her iki taraf dinlenilmekte, konu müderrislerle istişare edilmekte ve onlarla birlikte karar verilmektedir. Bu açıdan önemli konularda ferdi değil, kolektif bir fetva usulü takip edilmektedir.

26 Seyda Ahmed, Hayderî Müderrisi, Kişisel Görüşme, Nisan, 2017.

27 Sufilerin ıstılahında sıklıkla yer alan “şeriat”, “tarikat”, “hakikat” ve “marifet” kavramları onların uygulamasında biri diğerinin öncülü olacak biçimde bir bütündür. “*Sufilerden Necmeddîn-i Kübrâ, şeriatı gemiye, tarikatı denize, hakikati ise inciye benzetmiştir. Mevlânâ'ya göre şeriat bir meşale, tarikat bu meşale ile yol alma, hakikat ise maksada ulaşmadır. Şeriat bakırı altın yapmaya yarayan simya ilmi, tarikat bu bilginin kullanılması, hakikat altının elde edilmesidir. Bazan şeriat ağaca, tarikat çiçeğe, hakikat meyveye benzetilir. Hz. Peygamber'in sözleri şeriat, filleri tarikat, halleri hakikattir. Hakikat bir erme hali olarak görülürse mârifetten üstündür. Fakat mârifet erme hali neticesinde hâsıl olan bilgi olarak düşünülürse hakikatten sonra gelir. Çok defa hakikatle mârifet bir sayılır.*” (Bkz. Mehmet Demirci, “Hakikat”, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, 1997, XV, 178.)

28 Bkz. Şeyh Seyda Hayderî, *Tuhfetu'l-Hayderî*, ss.45-68.

Hayderî Medresesi tarla/toprak anlaşmazlıkları, kan davaları, kız kaçırma olayları, miras paylaşımı veya trafik kazaları gibi durumlarda ortaya çıkan anlaşmazlıkları, her iki tarafın uzlaşmaya razı olması şartıyla, fıkhi, tasavvufî ve ahlaki bir zeminde gidermeye ve taraflar arasında uzlaşma sağlamaya çalışmaktadır. Bu konuda medreseye gelen talepler uygun görüldüğünde kabul etmekte, söz konusu talep uygun olmayınca reddedilmektedir. Bu tür konularda uzlaşma için tarafların yalnız başına değil, her iki tarafın gruplar halinde, kendilerine öncülük eden bir din görevlisiyle birlikte gelmesi talep edilmektedir. Zira tarafların yapılacak uzlaşmanın fıkhi boyutunu anlaması için, fıkhi ölçüleri anlayan muhatapların bulunması da gerekmektedir. Taraflar arasındaki anlaşmazlık dine aykırı bir talep ve durum içeriyor ve konuda ısrarcı bir tavır söz konusu ise medrese bu tür anlaşmazlıklarla ilgilenmemektedir. Bu yönüyle medrese, fıkhi birikimi/müktesebatı, dinin birleştirici/uzlaştırıcı rolü ve medresenin toplum nezdindeki saygınlığı, ilmi ve manevi açıdan kabullenilmesi çerçevesinde, her iki tarafın talep etmesi ve verilecek hükme razı olması halinde, tarafları uzlaştırmak ve barıştırmak için aracı bir kurum görevini üstlenmektedir.²⁹

Müderrisler kendi aralarında fırsat buldukça Nevevî'nin el-Mecmu' kitabını mütalaa etmektedirler. Bilindiği üzere Nevevî'nin el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb isimli eseri, Şafî mezhebinin yanı sıra diğer mezheplerinde görüşlerine delilleriyle birlikte yer vermektedir. Bu açıdan zengin bir fıkıh mirasını ihtiva etmekte ve fıkıhta kaynak olma ayrı bir önem taşımaktadır. İmam Nevevî, Şîrazî'ye ait "el-Mühezzeb" isimli eserini, el-Mecmu' isimli kitabında şerh etmiştir. Bilahare el-Mecmu' kitabındaki fıkhi analiz ve değerlendirmelerin neticesinde her konuda ulaştığı görüşleri "sahih" ve "esah" gibi kavramlarla ifade etmiştir. Her konuyla ilgili nihai kararı/fetvayı fikhî bir çerçevede ihtisar ederek bir araya getirmek suretiyle "el-Minhâc" isimli fıkıh metnini oluşturmuştur. Medresenin fûru fıkıh eğitiminde merkeze aldığı temel metinlerden biri de el-Minhâc metnidir. Amel ve fetva konusunda genellikle İmam Nevevî'nin mezhep içinde tercih ettiği görüşler esas alınmaktadır.

Medrese fûru fıkıh eğitiminde Hatib eş-Şîrbînî'nin *Muğni'l-Muhtâc Şerhu'l-Minhâc* kitabı başta olmak üzere aynı metnin *Sirâcu'l-Vehhâc* isimli şerhi, Ğayetu'l-İhtisâr (İbn Kasım) metninin şerhi olan *Haşiyetu Beycûrî* kitabı, Dimyatî'nin *İlânetu't-Talibîn* isimli kitabı, Said b. Muhammed Baişin'in İbn Hacer ve Remelî'nin ihtilaflı görüşleri çerçevesinde ibadetler konusunu esas alan *Buşra'l-Kerîm Şerhu Mesaili't-Ta'lîm* isimli kitapları okutulmaktadır. Okutulacak kitabın seçimi, müderrisin tercihinine göre değişmektedir. Tercih edilen kitaplardan biri, alet ilimlerine ilaveten her gün özel bire bir eğitim çerçevesinde ders olarak okutulmaktadır. Buna ilaveten haftada bir gün –perşembe- fıkıh usu-

29 Cuma Aslan, Hayderi Medresesi Müderrisi, Kişisel Görüşme, Nisan, 2017.

lû alanında Abdulkerim Zeydan'ın *el-Vecîz* isimli eseri ders halkasında topluca okutulmaktadır.³⁰ Ayrıca daha önce belirtildiği gibi tedrisat sürecinin son halkası fıkıh usulü alanında *Cem'ul-Cevami'* eseriyle tamamlanmaktadır. Klasik medrese ilimleri (Sarf, Nahiv, Mantık, Vaz' ve Belağat ilimleri) kitap/konu merkezlidir. Bu ilimlerden her biri ve bunları ihtiva eden kitaplardan her biri diğerinin öncülü mahiyetinde sıralanmıştır. Lafız ve mana ilişkisini esas alan bu ilimler bir bütün olmakla birlikte, tedrisat sürecinin ser tacı olan Fıkıh Usulü ilminin öncülleridir. Fıkıh usulü ise nasların doğru anlaşılması, naslardan hareketle akaid/kelam, fıkıh ve tasavvuf alanlarında dinin doğru yorumlanması için metodolojik bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Zikredilen kitapların yanı sıra, ihtiyaç halinde kütüphanedeki diğer fıkıh eserlerinden de yararlanılmaktadır. Medresenin kütüphanesindeki bazı fıkıh kitapları şunlardır: İmam Şafiî *er-Risale* ve *el-Umm*, Nevevî *el-Mecmu'*, İbn Kudame *el-Muğnî*, Serahsî *el-Mebsût*, İbn Abidin *Reddu'l-Muhtâr*, Remelî *Nihayetü'l-Muhtâc*, Vehbe Zuhaylî *el-Fıkhu'l-İslamiyyu ve Edilletuh* ve *el-Mu'temed fi Fıkhi's-Şafiî*, Cezerî'nin *el-Mezahibu'l-Erbaa*, Hanefî ve Şafii *Türkçe İlmihaller*. Bunun yanı sıra İslam Hukuku alanında telif edilen muasır eserler bulunmaktadır: Hayrettin Karaman'ın *Fıkıh Usulü* kitabı, Nihat Dalgın-Muhsin Koçak-Osman Şahin tarafından telif edilen *Fıkıh Usulü* ve *İslam Hukukuna Giriş* kitapları, Mehmet Erdoğan'ın *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, Ali Türkmen'in *İslam İletişim Hukuku* bu türdendir. Medresenin kütüphanesi oluşturulma aşamasında olup, kütüphanenin zamanla gelişeceği ve zenginleşeceği anlaşılmaktadır.

Medrese Fıkıh Eğitiminde muhteva açısından Şafiî mezhebinin klasik fıkıh eserleri okutulmakta, fetva konusunda dört mezhep kitaplarından ve ansiklopedik fıkıh kaynaklarından da istifade edilmektedir. Genel itibarıyla medresedeki Fıkıh Eğitiminin klasik fıkıh mirasını günümüz fıkıh müktesabatıyla buluşturma çabası içinde olduğu, görülmektedir.

Talebenin Hanefî olması halinde *Nuru'l-İzah*, *el-Lübâb* ve *el-İhtiyar* kitaplarının okutulduğunu ve geçmişte bunun örneklerinin bulunduğu belirtilmiştir. Bu açıdan müridin/talebenin bizzat mensubu olduğu mezhebe azimet düzeyinde bağlılığı esastır. Tarikat şeriate/fıkha ihsan düzeyinde uygun hareket etmeyi, buradan hareketle merifet, hikmet ve hakikate ulaşmayı temin eden bir vesile olarak görülmektedir. Fıkıh eğitiminde amaç, onu yalnızca öğrenmek değil aynı zamanda yaşamaktır. Fıkıh eğitiminde talebenin ibadetler ve muamelat alanında karşılaşacağı sorunları çözüme kavuşturacak klasik bir fıkıh nosyonu kazandırmak hedeflenmektedir. Yöntem olarak birer bir özel eğitim, toplu ders halkası, derslerin mütalaa ve müzakeresi esas alınmaktadır. Dersler kitap merkezli olup, ders sayısı az, dersin mütalaa ve müzakeresi yoğun olduğun-

30 Muhammed Şah Mintaş, Hayderi Medresesi Müderrisi, Kişisel Görüşme, Nisan, 2017.

dan, derinliğine bir fıkıh eğitimi esas alınmaktadır. Buna ilaveten müderrislerin kendi arasında çeşitli ilimlerde ihtisaslaşmaya yöneldiği görülmektedir. Görüş-tüğümüz müderrislerden Muhammed Şah, ihtisas alanı olarak fıkıh seçtiğini ve bu alanda derinleşmeye çalıştığını belirtmiştir.

İbadetler cesed ise bu cesedi çalıştıran kalptir. Bu nedenle ibadetin edası ve ihsan mertebesine ulaştırılması için tasavvuf yoluyla kalbin her türlü manevi kir, pas ve hastalıktan arındırılması ve kalbin iman nuruyla, zikir, ihlas ve tak-vayla parlatılması, ilmin marifete, hikmete, salih amele ve güzel ahlaka vesile olması hedeflenmektedir.³¹ Kalbi merkeze alan bu yaklaşım hafi zikir, sohbet, rabita, murakabe, salih amel ve sünneti seniyyeye ittiba yoluyla kalbin ıslahına çalışmaktadır. Zira kalbin ıslah edilmesi halinde cesedin/manevi cephenin tamamı ıslah olmakta, kalbin fesada/bozukluğa uğraması halinde cesedin/manevi cephenin tamamı fesada uğramaktadır. Bu açıdan kalbe merkezi bir önem verilmiştir. Allah Teala, kalbi tertemiz olarak verdiği ve yine selim/tertemiz bir şekilde kendisine teslim edilmesini istemektedir. Tasavvu ise tertemiz alınan kalbin, yine tertemiz bir şekilde Allah Telaya teslim edilmesini hedeflemektedir. Alimler Hz. Peygamber'in varisleri olarak görülürken bu veraset "zahir" ve "batın" olmak üzer iki kısma ayrılmakta, zahir kısmının başında fıkıh batın kısmının başında ise tasavvuf merkezli bir maneviyat yer almaktadır. Medresede itikad, salih amel, ahlak ve adaba ilimden daha büyük bir önem verilmektedir. Çünkü ilim amaç değil, zikredilen gayelere ulaştıran bir araçtır. Nitekim İmam Şafî'den, ilmin ezberlenerek korunan ve aktarılan bir bilgidен ibaret olmadığı, fayda veren bir süreç olduğu aktarılmıştır. Sürekli kalp huzuru, serinkanlılık/sekine, vakar, Allah için boyun eğme, tevazu ve itaat bu faydalardandır. İmam Malik: "Bir ilim elde ettiğin zaman onun eseri, kalp rahatlığı ve sekine nişanı, vakarı ve hilm sende görülürsün; çünkü Hz. Peygamber (sav) 'alimler peygamberlerin varisleridir' buyurmuştur."³² Alim kendi ilminden istifade etmeyecek olursa, başkasının o ilimden istifade etmesini sağlayamaz.³³ Bunun için alimin içini ve dışını temizleyip güzel huylarla ihya etmeli, kin, haset, zulüm, aldatma, kibir, gösteriş, kendini beğenme, övünme şımarıklık, yağcılık, gıybet, yalan, iftira, densizce konuşma, tamahkarlık, dünyalık için yarışma ve çatışma türünden huylardan kendisini arındırması, iman, salih amel ve güzel ahlakı güçlendirmesi, dış görünüm itibarıyla islamı, ilmin izzetini temsil etmesi insanlar arasında bir ben gibi ön plana çıkması gerekmektedir.³⁴ İlmi alıp da zikredilen gayeye marifet, muhabbet ve hikmete ulaşmamak, ilmi amaç haline getirmek ve ilimde boğularak onun ötesine geçememek, ilmin hedefine ulaşamadığını

31 Bkz. Mehmet Şirin Ayış, *Tarikat Adabı*, Rağbet Yay., İstanbul, 2015, ss.292-309.

32 İbn Cema, Bedruddin el-Kinanî (ö.1333), İslami Geleneke Eğitim Ahlakı, Trc. Muhammet Şevki Aydın, TDV, Ankara, 2015, s.70.

33 İbn Cema, İslami Geleneke Eğitim Ahlakı, s.73.

34 İbn Cema, İslami Geleneke Eğitim Ahlakı, s.83.

gösterir. Bu sebeple Hayderî medresesi müderris, talebe, ilim açısından gayeye ulaşmak için ilim ve fıkıhî ameli tasavvufla mezcetmiştir.

Sonuç

Zahir/batın dengesi çerçevesinde dinin amel ve ihsan boyutları aynı bütünü farklı yüzleridir. Dinin şer'î ameli yönü daha çok fıkıh ve fıkıh usulü ilmine, ihsan boyutu ise daha çok tasavvuf düşünce ve pratiğine konu olmaktadır. Yalnızca zahirin/amelin esas alınması dini düşünce ve yaşantının sığlaşmasına ve özden uzaklaşmaya yol açtığı kadar, yalnızca batını esas alarak dinin zahiri yönünü terk etmek birçok batınî sapmaya yol açmıştır. Hâlidî tasavvuf/tarikat geleneği ve bunun günümüzdeki bir devamı olan Hayderî medreseleri zahir ve batın dengesini kurmak üzere fıkıh ile tasavvufu, şeriat ile tarikatı mezcetmeyi hedeflemiş ve bunu hedefi büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Şüphesiz bu başarının temel ölçütlerinden biri de dinin ihsan boyutunu yorumlamada esas alınan fıkıh usulüdür. Zira fıkıh usulü sarf, nahiv, belağat, mantık ve kelam dersleri üzerine bina edilen dini yorum metodolojisinden ibaret olduğundan, dinin ihsan boyutuyla ilgili yorum ve tecrübelerin sapmaya uğramasına engel olmaktadır. Mücerret aklın esas alınarak kalbin ihmal edilmesi ya da kalbin esas alınarak aklın ihmal edilmesi eğitim sistemlerinin en büyük handikabıdır. Düşüncenin merkezi akıl, duyguların merkezi kalp olduğundan geçmişte olduğu gibi günümüzde de eğitim faaliyetinde düşünce ile duygunun buluşturulması, zahir batın dengesinin kurulması, ilim ve amel birlikteliğinin sağlanması ve bu konuda İslam eğitim ve düşünce alanındaki tecrübe birikiminin faydalı yönlerini alarak günümüz eğitim sisteminde değerlendirmek büyük bir önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Akçay, Halil, "Son Dönem Tasavvuf Alimlerinden Şeyh Muhammed Emin el-Hayderî (Hayatı ve Eserleri)", Bingöl Üniversitesi Yay., Bingöl, 2013.
- Alaeddin Haznevî, *Hazret ve Şahı Hazne (Hayatı Menkıbeleri)*, Trc. Abdullah Demiray, Semerkand Yay., İstanbul, 2012.
- Ayiş, Mehmet Şirin, *Elmalılı Tefsirinde Tasavvuf*, Rağbet Yay., İstanbul, 2015.
- , *Tarikat Adabı*, Rağbet Yay., İstanbul, 2015.
- Buharî, Alâuddîn Abdulazîz b. Ahmed (ö.730/1330), *Keşfu'l-Esrâr 'an Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Cuma Aslan, *Kişisel Görüşme*, Nisan, 2017.

- Demirci, Mehmet, "Hakikat", TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, 1997, XV, 178.)
- Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul, 2005.
- Hayderî Medresesi, *Kişisel Görüşme/Araştırma/İnceleme ve Gözlem*, Nisan, 2017.
- Hayrettin Karaman, "Fıkıh", DİA, XIII, s.1.
- İbn Cema, Bedruddin el-Kinanî (ö.1333), İslami Geleneğe Eğitim Ahlakı, Trc. Muhammet Şevki Aydın, TDV, Ankara, 2015.
- İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Daru'l-Mearif, Kahire tsz.
- Konur, Himmet, "*Şeriat ve Tasavvuf*", İslamiyat Yay., Ankara, 1998, Cilt: I, Sayı: 4.
- Mevlânâ Hâlid, Ebû'l-Behâ Ziyâuddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin eş-Şehrezûrî Bağdâdî, *Mektûbat*, Thk. Ali Karadağı, Haşimi Yay., Beyrut, 2015.
- Muhammed Şah Mintaş, Hayderi Medresesi Müderrisi, *Kişisel Görüşme*, Nisan, 2017.
- Öngören, Reşad, "*Tasavvuf*", DİA, XL, s.119.
- Razi, Fahrudin Muhammed b. Ömer (ö.606/1210), *el-Mahsûl fi İlmi Usuli'l-Fıkıh*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2008.
- Seyda Ahmed, (Hayderi Medresesi Müderrisi), *Kişisel Görüşme*, Nisan, 2014.
- Şeyh Muhammed Emin el-Hayderî, Dîvan u Münâcât Seydâi Molla Ahmed Hayderî, *Dîvan a Şeyh Muhammed Emin Hayderî*, Thk. Ziyuddin Hayderî, Nûbihar Yay., İstanbul, 2012.
- Şeyh Seyda Muhammed Emin Hayderî, *Tuhfetü'l-Hayderî*, Seyda Kitabevi, Diyarbakır, 2015.
- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Yay., İstanbul, 1995.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul, 2001.
- Yılmaz, Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

e-Kaynaklar

- <http://ahmedhaznevi.net/Halifeleri-m.-ahmed-haydari-diyarbakir-268.html>, Erişim Tarihi: 15.03.2017.
- <http://ilimirfandernegi.org/hayderi/>, Erişim Tarihi: 15.03.2017.
- <http://www.haznevi.net/haznevi-ekolu/haznevi-mursidlerine-genel-bir-bakis.html>, Erişim Tarihi: 10.04.2017.
- <http://www.haznevi.net/haznevi-ekolu/seyh-ahmed-haznevi-hazretlerinin-sozlerinden-secmeler.html>, Erişim Tarihi: 19.04.2017.